

Łukasz Baszak

Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Karaimego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej

Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis 4/1, 127-144

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Łukasz Baszak
Uniwersytet Wrocławski

Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej

Legislative work on the act on the Karaim religious association
in the Republic of Poland

Streszczenie

Po odzyskaniu niepodległości II Rzeczpospolita odziedziczyła po państwach zaborczych różne systemy prawa. Różniły się one między sobą zarówno w zakresie instytucji, jak i konstrukcji prawnych. Stan taki utrudniał integrację państwa i powodował wiele problemów w zakresie stosunków społeczno-gospodarczych. Miało to swoje odzwierciedlenie również w zakresie prawa wyznaniowego. Zadaniem odrodzonego państwa polskiego było między innymi określenie statusu prawnego kościołów i związków wyznaniowych.

Artykuł przedstawia prace związane z uregulowaniem statusu prawnego Karaimskiego Związku Religijnego. Karaimi stanowili w II Rzeczypospolitej niewielką mniejszość religijną. Mimo tego udało im się doprowadzić w wyniku trwających kilkanaście lat konsultacji ze stroną rządową do wydania ustawy zgodnie z art. 115 konstytucji marcowej. Na jej podstawie wydano również rozporządzenie w sprawie uznania statutu wewnętrznego związku.

Słowa kluczowe

prawo wyznaniowe w II RP, związki wyznaniowe mniejszości religijnych w II RP, Karaimi, karaimizm, Karaimski Związek Religijny, ustawa o stosunku państwa do Karaimskiego Związku Religijnego

Abstract

After The Second Polish Republic regained its independence, it inherited from the Partitioning Powers different systems of law, differing in their institutional and legal structures. This condition made it difficult to integrate the country and it caused a great deal of problems in the socio-economic area. This was also reflected in the field of religious law. The most important task of the reborn Polish state was, among other things, to define the legal status of churches and religious associations.

This article presents work related to the regulation of the legal status of the Karaim Religious Association. The Karaites in The Second Polish Republic represented a small religious minority. Despite this, they managed, as a result of several years of consultations with the government, to enact the act in accordance with the article 115 of the March Constitution.

Keywords

religious law in the 2nd Polish Republic, religious associations of religious minorities, Karaites, Karaimism, Karaim Religious Association, act on the Karaim religious association

Wstęp

W wyniku zaborów II Rzeczpospolita odziedziczyła zróżnicowane struktury polityczne, ekonomiczne i społeczne w poszczególnych dzielnicach porozbiorowych. Jednym z zadań państwa było określenie statusu prawnego kościołów i związków wyznaniowych. Położenie prawne związków wyznaniowych uregulowane było odmiennie w każdym zaborze. W wyznaniowym ustawodawstwie rosyjskim panował model supremacji państwa nad wyznaniem z silnymi pozostałościami po cesaropapizmie, natomiast w ustawodawstwie wyznaniowym austriackim i pruskim model zwierzchnictwa państwa nad związkami wyznaniowymi¹. Charakterystyczną cechą okresu międzywojennego w Polsce była pewna łączność zachodząca między strukturą wyznaniową a narodowościową. Miało to wpływ na politykę wyznaniową II Rzeczypospolitej. Według spisu powszechnego z 1921 r. Polskę zamieszkiwało 27 mln 177 tys. osób. Polacy stanowili 69% ogółu obywateli, Ukraińcy ponad 14%, Żydzi 7,8%, Białorusini 3,9%, Niemcy 3,8%, mniejsze grupy narodowościowe łącznie ponad 1%. Natomiast 63,9% ludności było wyznania rzymskokatolickiego, 11,2% greckokatolickiego 10,5% wyznania prawosławnego, 10,5% wyznania mojżeszowego, 3,7% wyznania ewangelickiego. Miało to istotny wpływ na stabilizację sytuacji wewnętrznej kraju. Polityka wyznaniowa związana więc była nieodłącznie z polityką narodowościową państwa. W związku z tym polityka rządu wobec mniejszości religijnych, w tym do Karaimów, zależna była w dużej mierze od stosunku tych mniejszości do państwa polskiego².

Stosunek państwa do związków wyznaniowych regulowały w okresie II Rzeczypospolitej ustawy konstytucyjne z 1921 r.³ i 1935 r.⁴ wraz z aktami wykonawczymi. Prace nad uregulowaniem sytuacji prawnej związków mniejszości religijnych w tym okresie przebiegały w sposób zróżnicowany. Karaimski Związek Religijny, mimo swojej niewielkiej liczebności, był jednym z niewielu związków mniejszości wyznaniowych, któremu udało się określić ustawowo stosunek do państwa.

1. Pochodzenie Karaimów i ich pojawienie się na ziemiach polskich

Nazwa Karaimi oznacza wyznawców religii karaimejskiej oraz przedstawicieli grupy etnicznej lub narodowościowej⁵. Religia karaimejska wyłoniła się z mozaizmu w VIII w.

¹ K. Krasowski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa–Poznań 1988, s. 18–40; P.A. Leszczyński, *Centralna administracja wyznaniowa w II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Warszawa 2006, s. 59–66.

² W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 14; P.A. Leszczyński, *Centralna ...*, s. 17.

³ Dz. U. R. P. z 1921 r., Nr 44, poz. 267.

⁴ Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 277.

⁵ W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo...*, s. 397.

Za jej twórcę uznaje się Anana Ben Dawida⁶ z Basry⁷, który był jej głównym prawodawcą i organizatorem⁸. Zjednoczył opozycję antyrabiniczną, która sprzeciwiała się tendencjom polegającym na uzupełnianiu Starego Testamentu⁹. W związku z tym odrzucono Talmud. Podstawą religii ustanowiono Stary Testament, nadając szczególne znaczenie Dekalogowi oraz Księdze Proroków. Na prawodawstwo i obrzędowość Karaimów wpływ wywarł islam, a szczególnie kierunek rytualno-prawny Abu Hanify¹⁰ oraz dogmaty religijno-filozoficzne mutazylitów¹¹ i mutahallaminów¹². Według wielu badaczy wpływ na ideologię karaimską wywarli przede wszystkim esseńczycy¹³. Pogląd ten nasilił się zwłaszcza po odkryciach archeologicznych w Qumran, które miały miejsce w latach 1947–1956¹⁴. Podstawowe dogmaty religii karaimskiej są następujące:

- świat został stworzony *ex nihilo* przez jedyny i niematerialny Byt;
- Przykazania Boskie zostały objawione przez Mojżesza i Proroków, którzy po nim nastąpili;
- każdy wierzący sam musi studiować Pismo Święte w języku oryginału (ponieważ wszystkie tłumaczenia są mniej lub bardziej obciążone interpretacją tłumacza);
- trzeba czekać na zbawiciela Mesjasza;
- umarli zmartwychwstaną¹⁵.

W okresie działalności Anana jego zwolenników nazywano ananitami, natomiast terminu *karaim* zaczęto używać najprawdopodobniej od czasów żyjącego w IX w. teoretyka prawa karaimskiego Beniamina Ben Mojżesza. Termin *karaimi* został odnotowany po raz pierwszy w jego dziele *Sefer dinim* (Księga reguł, przepisów). Przyjmuje się, że samo słowo *karaim* pochodzi od hebrajskiego czasownika *kara* (czytać) i arabskiego słowa *kara 'a* (czytać, recytować Pismo)¹⁶.

⁶ Anan ben Dawid (VIII wiek) – babiloński uczonego pochodzenia żydowskiego. Kandydując na egzylarchę, odrzucał Talmud, chcąc oprzeć judaizm na Biblii. Na podstawie jego nauk powstał i rozwinął się karaimizm.

⁷ Basra – miasto w pobliżu Zatoki Perskiej w dzisiejszym Iraku.

⁸ Większość badaczy zakłada, że Anan żył na terenie dzisiejszego Iraku w czasie panowania kalifa abaszydzkiego Abu Dżafara al.-Mansura (754–775), swoją doktrynę zawarł w dziele pt. *Sefer ha-micwot* (Księga Praw). Szerzej S. Gąsiorowski, *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*, Kraków–Budapeszt 2008, s. 82–85.

⁹ M. Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, Warszawa 2008, s. 139–141.

¹⁰ Abu Hanifa – muzułmański teolog i prawnik, eponimiczny twórca hanafickiej szkoły prawa.

¹¹ Mutazylici – racjonalistyczny kierunek w arabskiej filozofii średniowiecznej postulujący alegoryczne rozumienie Koranu w przypadku kolizji jego treści z rozumem.

¹² S. Pilecki, *Karaimi*, [w:] M. Abkowicz, H. Jankowski (red.) przy współpracy I. Jaroszyńskiej, *Karaimi*, Wrocław 2004, s. 17.

¹³ Szeroko o tym S. Szyszman, *Karaimizm. Doktryna i historia*, Wrocław 2005, s. 35–51.

¹⁴ Qumran – starożytna osada położona na północno-zachodnim brzegu Morza Martwego, na Pustyni Judzkiej, na Zachodnim Brzegu.

¹⁵ S. Szyszman, *Karaimizm...*, s. 25.

¹⁶ S. Gąsiorowski, *Karaimi...*, s. 86–88.

Karaimizm w wyniku działalności misjonarskiej rozprzestrzenił się w VIII–XV w. w Syrii, Palestynie, Egipcie, Afryce Północnej, Bizancjum, Persji i w państwie Chazarów, gdzie jego władca Bułan wraz ze swoim dworem i częścią ludności, zwłaszcza osiadłą na Półwyspie Krymskim i stepach południowo-ruskich, przyjął religię karaimską.

Na ziemiach polskich Karaimi pojawili się w okresie XIII–XIV w. Przesiedlili się oni z Krymu na ziemie księstwa halicko-wołyńskiego, tworząc gminy wyznaniowe (dżymaty) m.in. w Haliczu¹⁷, Łucku, Lwowie, Kotowie. W 1397 r. Wielki Książę Litewski Witold sprowadził również z Krymu na Litwę 383 rodziny karaimskie, które utworzyły gminy wyznaniowe w Trokach, gdzie stanowili ochronę zamku i gwardię przyboczną księcia, Poniewieżu, Birżach, Poswołu i innych miejscowościach leżących na pograniczu Wielkiego Księstwa Litewskiego i terenów należących do Zakonu Kawalerów Mieczowych. Karaimi od początku swego pobytu w Wielkim Księstwie Litewskim pełnili ważne funkcje w misjach politycznych do Złotej Ordy i świata muzułmańskiego. Ze względu na umiejętność posługiwania się językiem kipczackim oraz znajomość języka czagatajskiego i alfabetu ujugurskiego mogli kontaktować się ze swoimi współwyznawcami w Iranie i na Bliskim Wschodzie. Zakres spraw obejmował przede wszystkim korespondencję dyplomatyczną, handel, poselstwo oraz pośrednictwo w wykupywaniu z niewoli ludzi uprowadzonych podczas najazdów tatarskich¹⁸. Karaimi otrzymywali w zamian przywileje od władców Rzeczypospolitej¹⁹. Na mocy prawa magdeburskiego Kazimierz Jagiellończyk nadał Karaimom trockim przywilej, dzięki któremu otrzymali oni własny samorząd. Był to jedyny znany przypadek nadania takiego przywileju ludności niechrześcijańskiej. Późniejsi władcy potwierdzili i rozszerzyli ten przywilej na inne gminy karaimskie. Dzięki temu Karaimi zostali wyłączeni spod jurysdykcji władz miejskich. Władzę sądowniczą i administracyjną nad Karaimami sprawował ich własny wójt, który był odpowiedzialny przed księciem. W przypadku sporów wykraczających poza społeczność karaimską wyroki wydawał sąd złożony z karaimskiego wójta i wojewody. Sytuacja prawna Karaimów nie uległa zasadniczej zmianie do czasów zaborów. Po rozbiorach Rzeczypospolitej dżymaty w Haliczu, Załukwi i Kokizowie znalazły się w granicach Austrii, natomiast pozostałe na terenach zaboru rosyjskiego²⁰. W 1850 r. gminy karaimskie zaboru rosyjskiego zostały poddane utworzonemu w 1837 r. Karaimskiemu Zarządowi Duchownemu z siedzibą w Eupatorii, na któ-

¹⁷ Wedle zapisów kronikarskich spalonych w 1813 r. w latach 1245–1246 do Halicza sprowadziło się 80 rodzin karaimskich z Sołchatu, Mangupu i Teodozji. Zob. J. Tyszkiewicz, *Karaimi litewscy w czasach Witolda i sprawa przywileju datowanego rokiem 1388*, *Studia źródłoznawcze*, t. 36, Warszawa 1997, s. 46.

¹⁸ J. Tyszkiewicz, *Karaimi...*, s. 49–50.

¹⁹ Zob. spis przywilejów władców Rzeczypospolitej dla Karaimów zamieszkałych w Trokach i Wielkim Księstwie Litewskim oraz na Wołyniu i Rusi Czerwonej; S. Gąsiorowski, *Karaimi w dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII wiek)*, [w:] B. Machul-Telus (red.), *Karaimi*, Warszawa 2012, s. 27–28.

²⁰ W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo...* s. 398; S. Pilecki, *Karaimi...* s. 17–18; J. Tyszkiewicz, *Karaimi...*, s. 46.

regu czele stał hachan. Następnie dla guberni zachodnich cesarstwa, a więc dla gmin karaimskich dawnej Rzeczypospolitej, utworzono oddzielny Zarząd Duchowny z siedzibą w Trokach z drugim hachanem na czele. Po tych zmianach władzę zwierzchnią nad społecznością karaimską przejął hachan, jednak decyzje dotyczące poszczególnych dżymatów podejmował po uzgodnieniu z hazzanami danego dżymatu²¹.

2. Prace związane z uregulowaniem statusu prawnego wyznania karaimskiego w II RP

W II Rzeczypospolitej stosunek państwa do związków wyznaniowych regulowały ustawy konstytucyjne z 1921 r.²² i 1935 r.²³ wraz z aktami wykonawczymi. Prace nad konstytucją, a tym samym nad przepisami wyznaniowymi podjął wybrany w styczniu 1919 r. Sejm Ustawodawczy²⁴. Kwestie związane ze stosunkiem państwa do związków wyznaniowych stanowiły przedmiot sporów między lewicą a prawicą parlamentarną. Partie lewicowe, a zwłaszcza PPS, domagały się uznania zasady rozdziału, laickości państwa, pozostawiając religię jako sprawę prywatną obywateli. Natomiast prawica z Narodową Demokracją na czele opowiadała się za modelem państwa wyznaniowego z nadaniem Kościołowi katolickiemu pozycji Kościoła panującego. Działania partii prawicowych poparte oczywiście zostały przez episkopat polski. Artykuły dotyczące stosunków wyznaniowych w uchwalonej 17 marca 1921 r. konstytucji cechował kompromis między tymi dwiema koncepcjami²⁵.

Postanowienia konstytucji z 17 marca 1921 r. w zakresie stosunków wyznaniowych umieszczone zostały w rozdziale V konstytucji, który dotyczył praw i obowiązków obywatelskich²⁶. Regulowały one dwie zasadnicze kwestie: wolność sumienia i wyznania oraz sytuację prawną związków wyznaniowych. Artykuł 110 zapewniał obywatelom polskim, należącym m.in. do mniejszości wyznaniowych, równe z innymi obywatelami prawa do zakładania na swój własny koszt zakładów religijnych i innych instytucji oraz do nadzoru i zawiadywania nimi, a także prawo wykonywania w nich przepisów

²¹ A. Rykała, *Mniejszość religijna – mniejszość etniczna – wspólnota kulturowa. Uwagi na temat genezy, aktywności i tożsamości Karaimów w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2011, nr 11, s. 11–12, 16; S. Pilecki, *Karaimskie życie...*, 37–38.

²² Dz. U. R. P. z 1921 r., Nr 44, poz. 267.

²³ Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 277.

²⁴ Szerzej o przebiegu dyskusji sejmowej m.in. J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe w Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 1967, s. 82–91; K. Krasowski, *Związki...*, s. 40–54.

²⁵ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 112–123; A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 27–28; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 38.

²⁶ Artykuły wyznaniowe konstytucji marcowej omawiają m.in. J. Osuchowski, *Prawo...*, s. 91–100; K. Krasowski, *Związki...*, 54–61; S. Piekarski, *Wyznania religijne w Polsce*, Warszawa 1927, s. 1–15.

swej religii. Artykuły 111 i 112 dotyczyły wolności sumienia i wyznania²⁷. Zgodnie z art. 111 wszystkim obywatelom przysługiwała wolność sumienia i wyznania, a żaden obywatel nie mógł być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom. Ponadto wszystkim mieszkańcom państwa przyznano prawo wolnego wyznawania swej wiary publicznie i prywatnie oraz wykonywania przepisów swej religii lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej. Z kolei art. 112 stanowił, iż wolności wyznania nie wolno było używać w sposób, który wskazywałby na naruszenie ustaw. Nikt nie mógł się uchylać od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swych wierzeń religijnych oraz nikt nie mógł być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlegał władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej. Natomiast art. 113–116 regulowały sytuację prawną związków wyznaniowych. Wzorem austriackim podzielono związki wyznaniowe na prawnie uznane i prawnie nieuznane²⁸. Według art. 113 każdy związek religijny uznany przez państwo miał prawo do urządzania zbiorowych i publicznych nabożeństw, samodzielnego prowadzenia swoich spraw wewnętrznych, możliwość posiadania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomego, zarządzania nim i rozporządzania, posiadania swoich fundacji i funduszy oraz zakładów dla celów dobroczynnych, naukowych i wyznaniowych. Wiązał się z tym obowiązek niepodejmowania takich działań, które by stały w sprzeczności z ustawami. Oryginalnym rozwiązaniem był art. 114, który zagwarantował Kościołowi rzymskokatolickiemu naczelne

²⁷ Według W. Komarnickiego wolność sumienia i wyznania ma charakter indywidualny i sprowadza się do wolności opinii. Wolność sumienia to wolność wierzenia, względnie niewierzenia w jakąkolwiek doktrynę religijną, prawo każdego pełnoletniego obywatela do swobodnego wyboru religii. Praktyczne znaczenie ma dopiero w połączeniu z wolnością wyznania, która polega na uzewnętrznianiu swych wierzeń poprzez obrzędy. Obok wolności sumienia i wyznania W. Komarnicki rozróżnia wolność kościelną, która przysługuje zbiorowościom, związkom religijnym i polega na możliwości zakładania nowych związków religijnych, wolności organizacji kościelnej i zarządu sprawami wewnętrznymi oraz równouprawnieniu wszystkich związków religijnych. Obie te wolności są składową wolności religijnej, która w całości została uwzględniona w konstytucji marcowej w art. 111–116; W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922, s. 573–575.

²⁸ Prawne uznanie związku wyznaniowego następowało z reguły w drodze ustawodawczej, wraz z nadaniem mu statutu wewnętrznego. Pociągało to za sobą doniosłe konsekwencje prawne. Przez akt uznania związek wyznaniowy uzyskiwał system uprawnień przysługujący tylko takim związkom, przekształcając się w zorganizowaną społeczność religijną, której wewnętrzna struktura i władze zostały zaakceptowane przez władze państwowe. Gwarantowało to pełną autonomię i niezależność od mniej korzystnych przepisów ogólnoadministracyjnych. W zakresie prawa cywilnego związki takie nabywały osobowość prawną, dzięki czemu mógł działać z pełnymi skutkami prawnymi w stosunkach publicznych. Podział ten prowadził również do rozbieżności w ocenie pozycji prawnej poszczególnych związków wyznaniowych. Wpływ na to miał brak precyzyjnego określenia charakteru prawnego związków religijnych prawnie nieuznanych oraz odmienne regulacje sytuacji prawnej związków religijnych w poszczególnych dzielnicach. W związku z tym Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podjęło prace nad ujednoczeniem wykładni obowiązujących przepisów i stworzeniem katalogu związków wyznaniowych. Prace zakończyły się wydaniem w 1935 r. urzędowego wykazu *Kościółów i związków religijnych w Polsce*; zob. szerzej K. Krasowski, *Związki...*, s. 58–59, 287–317 oraz J. Osuchowski, *Prawo...*, s. 260–276.

stanowisko wśród równouprawnionych wyznań, rządzącego się własnymi prawami, którego pozycja prawna zostanie określona na podstawie układu ze Stolicą Apostolską²⁹. Dzięki temu duchowieństwo katolickie miało większe dotacje z budżetu państwa oraz pierwszeństwo przed innymi wyznaniem np. podczas uroczystości państwowych³⁰. Konkordat między Polską a Stolicą Apostolską podpisano w Watykanie 10 lutego 1925 r. Rozwinięto w nim normy zawarte w Konstytucji z 1921 r., nadając Kościołowi katolickiemu liczne przywileje. Głównie znaczenie miał art. 1 stanowiący, że Kościół katolicki będzie korzystał z pełnej wolności, swobodnie wykonując swoją jurysdykcję oraz zarządzał własnymi sprawami i majątkiem³¹. Zgodnie z art. 115 stosunek państwa do kościołów mniejszości religijnych i innych prawnie uznanych związków religijnych regulowany miał być w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentantami. Kontynuacją tego artykułu był art. 116, który stanowił, że uznanie nowego lub dotychczas prawnie nieuznanego związku religijnego nie będzie odmówione tym wyznaniom, których nauka, ustrój i urządzenie nie są przeciwne porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej³².

W konstytucji marcowej można doszukać się uregulowania kwestii wyznaniowych także w innych artykułach, jak na przykład w art. 54, zawierającym tekst przysięgi prezydenckiej, czy w art. 120, który dotyczył nauki religii w szkołach³³.

Próba połączenia rozwiązań świeckich i wyznaniowych w konstytucji marcowej odbiła się niekorzystnie na wewnętrznej spójności artykułów wyznaniowych. Wolność wyznania przyznana w art. 111 i 112 została naruszona w art. 54 oraz art. 120. Podział związków wyznaniowych na prawnie uznane i nieuznane również naruszał postanowienia art. 111. Członkowie wyznań prawnie nieuznanych nie mieli prawa do publicznych nabożeństw, które były zastrzeżone wyłącznie dla członków wyznań prawnie uznanych. Podział ten utrudniał ponadto ocenę sytuacji prawnej małych grup wyznaniowych. Poza tym naruszona została zasada równouprawnienia związków wyznaniowych uznanych, *de iure* przyznając Kościołowi katolickiemu naczelne stanowisko³⁴.

Konstytucja kwietniowa z 1935 r. uchyliła ustawę z dnia 17 marca 1921 r. z wyjątkiem art. 99, 109–118 oraz 120³⁵. Tak więc artykuły wyznaniowe znajdujące się w rozdziale V konstytucji marcowej obowiązywały także po wejściu w życie konstytucji kwietniowej. Pominięte zaś zostały: sakralna inwokacja, która zastąpiona została abs-

²⁹ Dz. U. R. P. z 1921 r., Nr 44, poz. 267.

³⁰ H. Misztal, *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin 1996, s. 117–118.

³¹ K. Krasowski, *Związki...*, s. 73.

³² Dz. U. R. P. z 1921 r., Nr 44, poz. 267.

³³ P. A. Leszczyński, *Centralna...*, s. 68.

³⁴ Zagadnienie to szeroko omawia J. Osuchowski, *Prawo...*, s. 93–100, 244–349.

³⁵ Patrz: art. 81, ust. 2 ustawy konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 277).

trakcyjną odpowiedzialnością „wobec Boga i historii”³⁶, oraz postanowienia art. 102 konstytucji marcowej, dotyczące udostępnienia pociechy religijnej obywatelom przebywającym w różnych zakładach publicznych³⁷. Sformułowania światopoglądowe znalazły się również w art. 5 ust. 2 zapewniającym obywatelom m.in. wolność sumienia oraz art. 7 ust. 2 stanowiącym, że m.in. wyznanie nie będzie stanowiło ograniczenia w uprawnieniach do wpływania na sprawy publiczne. Zachowano natomiast dalej cenzus wyznaniowy w treści przysięgi prezydenckiej³⁸.

Wśród związków wyznaniowych, mających ustawowo określony stosunek do państwa, zgodnie z art. 115 konstytucji, był Karaimski Związek Religijny.

W granicach II Rzeczypospolitej znalazły się trzy parafie karaimskie z byłego zaboru rosyjskiego, tj. z Wilna, Trok i Łucka³⁹. Działały one na podstawie przepisów art. 1261–1298, tomu XI, cz. I Zbioru Praw byłego cesarstwa rosyjskiego. Oprócz gmin karaimskich z byłego zaboru rosyjskiego na ziemiach II Rzeczypospolitej znalazła się gmina w Haliczu, która uznawana była przez władze austriackie za gminę wyznaniową żydowską o odmiennym zabarwieniu. Funkcjonowała ona na podstawie własnego statutu nadanego przez władze austriackie stosownie z § 28 ustawy z dnia 21 marca 1890 r. o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych izraelickiego społeczeństwa religijnego⁴⁰.

Pierwszą gminą, która rozpoczęła starania o zatwierdzenie nowego statutu, była gmina halicka⁴¹. Po niej tego typu starania podjęła również gmina wileńska, która była najliczniejszą gminą karaimską na ziemiach polskich. Przedstawiciele tej gminy powołali Wileńskie Stowarzyszenie Karaimów. Statut tego stowarzyszenia został zarejestrowany w Departamencie Spraw Wewnętrznych byłej Litwy Środkowej w dniu 20 kwietnia 1921 r. Początkowo stowarzyszenie zajmowało się głównie działalnością kulturalno-oświatową i dobroczynną wśród Karaimów. Po wejściu w życie konstytucji z 17 marca 1921 r., która regulowała między innymi sytuację prawną mniejszości wyznaniowych, Wileńskie Stowarzyszenie Karaimów skupiło się nad pracami związanymi z uregulowaniem statusu prawnego karaimów, jako mniejszości wyznaniowej⁴². Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, po otrzymaniu projektów statutów od gminy halickiej i wileńskiej, wydał reskrypty z 19 października 1921 r. i 30 listopada 1922 r., w których udzielił wskazówek co do koniecznych

³⁶ Patrz: art. 2, *ibidem*.

³⁷ J. Osuchowski, *Prawo...*, s. 223.

³⁸ P.A. Leszczyński, *Centralna...*, s. 69.

³⁹ K. Krasowski, *Związki...*, s. 203.

⁴⁰ J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 198–199.

⁴¹ K. Krasowski, *Związki...*, s. 203.

⁴² E. Kobecki, *W sprawie stosunku Karaimów do Rządu, organizacji duchownych, władz karaimskich oraz wewnętrznego ustroju gmin karaimskich*, „Myśl Karaimska” 1924, T. 1, z. 1, s. 7, 24, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=38> [dostęp 19.05.2014].

zmian⁴³. W odpowiedzi na zalecenia Zarząd⁴⁴ Wileńskiego Stowarzyszenia Karaimów działający w imieniu gminy wileńskiej, łuckiej i trockiej złożył w dniu 6 czerwca 1923 r. do Urzędu Delegata Rządu w Wilnie projekt tymczasowych przepisów o stosunku rządu do Karaimskiego Związku Religijnego i zasadach zarządzania sprawami duchowymi Karaimów oraz projekt Statutu karaimskiej gminy wyznaniowej⁴⁵. Delegat rządu przesłał te projekty wraz z przychylnymi wnioskami do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 28 czerwca 1923 r. Podobny projekt statutu opracowała również gmina halicka. Został on złożony u wojewody stanisławowskiego, który 27 października 1924 r. przesłał go ministrowi wyznań. Zadanie uzgodnienia wszystkich projektów statutów gmin powierzono delegatowi rządu w Wilnie, który 19 marca 1925 r. przesłał je do resortu wyznań. Trafiły one do Departamentu Wyznań, w którym prowadzono prace zmierzające do tymczasowego uregulowania statusu prawnego gmin karaimskich do czasu wydania ustawy zgodnie z wymogami określonymi w art. 115 konstytucji. Problemem okazał się zapis znajdujący się w projektach statutów dotyczący nadania gminom osobowości prawnej. Departament Wyznań nie widział możliwości nadania osobowości prawnej na podstawie rosyjskiej ustawy wyznań obcych. W związku z tym ministerstwo próbowało zalegalizować gminy karaimskie na podstawie rosyjskich przepisów o stowarzyszeniach z 24 lutego / 7 marca 1906 r., a następnie na podstawie rozporządzenia Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z 25 września 1919 r. o stowarzyszeniach i związkach. Oba pomysły odrzucono pod naciskiem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, według którego przepisy dotyczące stowarzyszeń nie miały zastosowania do regulacji sytuacji prawnej gmin wyznaniowych. W Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uznano, że zgodnie ze stanem prawnym wynikającym z ustawodawstwa rosyjskiego nie ma możliwości legalizacji gmin karaimskich. W związku z tym zwrócono się o wydanie opinii w tej sprawie do Ministerstwa Sprawiedliwości. Według resortu sprawiedliwości wątpliwości Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego były bezzasadne, ponieważ osobowość prawna gmin karaimskich wynikała z art. 1292 rosyjskiej ustawy „wyznań obcych”. Oprócz tego Ministerstwo Sprawiedliwości zaproponowało przygotowanie projektu ustawy zgodnie z art. 115 konstytucji bez potrzeby tworzenia regulacji tymczasowych. W wyniku stanowiska Ministerstwa Sprawiedliwości w marcu 1931 r. podjęto prace legislacyjne w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Prace te prowadzono zgodnie z wymogami określonymi w konstytucji

⁴³ K. Krasowski, *Związki...*, s. 203.

⁴⁴ Zarząd Wileńskiego Stowarzyszenia Karaimów został wybrany 21 stycznia 1923 r. w składzie: przewodniczący E. Kobecki, I. Zajączkowski, E. Jutkiewicz, A. Rojecki, L. Szolówna, Z. Łopattówna i A. Jutkiewicz; w wyniku sporów wewnętrznych 9 października 1923 r. dokonano zmian w składzie: E. Kobecki, I. Zajączkowski, B. Szyszman, K. Abkowiczówna, N. Rogaczewski, A. Pilecki, O. Pilecki. Ostatecznie zarząd rozwiązano 2 lutego 1924 r. Zob. szerzej E. Kobecki, *Z wileńskiego stowarzyszenia Karaimów*, „Myśl Karaimska” T. 1, z. 1, s. 24–25, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=38>, [dostęp 19.05.2014].

⁴⁵ E. Kobecki, *W sprawie...* s. 7–8.

w trybie konsultacji z duchownym zwierzchnikiem wyznania⁴⁶, którym był, wybrany w dniu 23 października 1927 r. na wszechpolskim zjeździe delegatów ludności karaimekiej w Trokach, hachan J. E. Seraj Szapszał⁴⁷.

3. Prace legislacyjne w Sejmie i Senacie nad ustawą o stosunku Państwa do Karaimekiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej

Efektom końcowym prac podjętych przez władze państwowe i hachana był rządowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Karaimekiego Związku Religijnego⁴⁸ w Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony przez Radę Ministrów 7 grudnia 1935 r., do którego dołączono następujące uzasadnienie⁴⁹:

Nader nieliczni, bo liczący około 1500 osób Karaimi, zamieszkujący w Polsce, posiadają tylko cztery gminy wyznaniowe: w b. zaborze rosyjskim na terenie województwa wileńskiego – Troki i Wilno, na terenie woj. wołyńskiego – Luck, oraz w b. zaborze austriackim na terenie woj. lwowskiego – Halicz.

Przed wojną światową 1914 roku istniały pod panowaniem rosyjskim dwa odrębne hachanaty: jeden w Eupatorii, na Krymie, drugi nieobsadzony, w Trokach, w obecnym woj. Wileńskim. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej kontakt między obu temi hachanatami został zerwany i z powstaniem Polski wyłoniła się potrzeba obsadzenia hachanatu w Trokach i utworzenia w ten sposób samoistnego zwierzchnictwa duchownego dla wyznania Karaimekiego w Polsce.

To też zwołany w roku 1927 wszechpolski zjazd delegatów ludności Karaimekiej wybrał Hachana Szapszala, którego ingres odbył się w Wilnie 11 września 1928 r. Wybór został przyjęty do zatwierdzającej wiadomości przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pismem z dnia 10.XI.1927 r. L. 7326/27.

Potrzeba kompletnego zorganizowania prawnego Wyznania Karaimekiego w Polsce staje się coraz bardziej nagląca. Z jednej strony mała liczebność Karaimów wraz z ich odrębnymi obyczajami i wierzeniami, z drugiej strony lojalność ich wobec Polski skłaniały zawsze do życzliwego ustosunkowania się do nich władz państwowych polskich. Dowodem tego służyć może w daw-

⁴⁶ K. Krasowski, *Związki...*, s. 203.

⁴⁷ I. Zajączkowski, *Akty ustawodawcze o Karaimekim Związku Religijnym w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Myśl Karaimeka”, 1937–1938, t. 12, z. 12, s. 73, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=402>, [dostęp 15.05.2014]; S. Pilecki, *Karaimekie życie rodzinne, społeczne i religijne okresu międzywojennego, czas wojny, decyzje o przyjeździe do Polski*, [w:] B. Machul-Telus (red.), *Karaimi*, Warszawa 2012, s. 38–39; Seraja Szapszał (1873–1961) – duchowny karaimeki, hachan Eupatorii i Trok, turkolog, doktor nauk filologicznych, znawca kultur Wschodu.

⁴⁸ Zob. S. Dzieciotowski, *Aneks – Z dziejów parlamentaryzmu polskiego. Ustawy o muzulmańskim i karaimekim związkach wyznaniowych* [sic!], „Kronika Sejmuwa” Nr 14 (495)/2001, <http://archive.today/OT15A> [dostęp 16.01.2014].

⁴⁹ *Rządowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Karaimekiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Druk Sejmu nr 21 z 1936 r.

nych czasach szereg specjalnych przywilejów, nadawanych Karaimom przez królów polskich, a obecnie daleko posunięta opieka władz.

Przepisy, regulujące położenie prawne Wyznania Karaimskiego w Polsce muszą być dostosowane do współczesnego organizmu państwowego Polski i potrzeb samych Karaimów, bowiem dawne przepisy rosyjskie, dotąd działające, a zawarte w części pierwszej tomu XI § 1261–1298 Zbioru Praw b. ces. ros. Są do tego stopnia przestarzałe, że sami Rosjanie jeszcze przed wojną 1914 r. za takie je uważali.

Pozatem wysuwa się tu jeszcze postulat unifikacji przepisów Wyznania Karaimskiego, posiadamy bowiem trzy gminy wyznaniowe w Trokach, Łucku i Wilnie, podlegające przepisom b. ces. rosyjskiego, wtedy, gdy czwarta w Haliczu posiada odrębny statut, nadany jej przez Austrię.

Załączona Ustawa o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, uwzględniając wszystkie wymogi współczesności polskiej oraz potrzeby wyznaniowe Karaimów, została opracowana po porozumieniu się z Hachanem Serają Szapszałem, jako prawnym reprezentantem tego Wyznania, zgodnie z art. 115, ustęp drugi, Konstytucji z dn. 17 marca 1921 r., który to artykuł zachowany został w mocy przez art. 81 Ustawy Konstytucyjnej z dn. 23.IV.1935⁵⁰.

Projekt został przedstawiony przez Komisję Oświatową⁵¹ na 9 posiedzeniu Sejmu IV kadencji w dniu 7 lutego 1936 r. Sprawozdanie złożył poseł Jakub Hoffman⁵², który omówił poszczególne artykuły projektu ustawy⁵³.

Po złożeniu sprawozdania przez posła Hoffmana przystąpiono do głosowania. Nikt nie zgłosił pytań. Projekt ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej został przyjęty w całości przez Sejm w pierwszym, drugim i trzecim czytaniu⁵⁴. Następnie projekt ustawy trafił do senackiej Komisji Prawniczej, która analizowała go na posiedzeniach w dniach 18 i 28 lutego 1936 r.⁵⁵ Sprawozdanie Komisji Prawniczej o projekcie ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej przedstawił na 7 posiedzeniu Senatu w dniu 6 marca 1936 r. senator Tadeusz Stanisław Młodkowski⁵⁶. W swoim wystąpieniu poruszył kwestię

⁵⁰ *Rządowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Druk Sejmu nr 21 z 1936 r., s. 5–6.

⁵¹ *Sprawozdanie Komisji Oświatowej o rządowym projekcie ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Druk Sejmu nr 56 z 1936 r.

⁵² Jakub Hoffman (1896–1965) – były żołnierz Legionów Polskich, redaktor „Rocznika Wołyńskiego”, od 1923 r. pracownik resortu szkolnictwa w Równem, poseł na Sejm IV kadencji, sekretarz sejmowej Komisji Oświatowej.

⁵³ Zob. *Sprawozdanie stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej IV Kadencji z 9 posiedzenia w dniu 7 lutego 1936 r.*, s. 4–5, Biblioteka Sejmowa https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKI55KK8GJ7N755ES4YCI3MU-05848?func=direct&doc_number=000021885 [dostęp 02.09.2015].

⁵⁴ *Ibidem*, s. 5.

⁵⁵ *Sprawozdanie Komisji Prawniczej o projekcie ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalonym przez Sejm w dniu 7 lutego*, Druk Senatu nr 23 z 1936 r.

⁵⁶ Tadeusz Stanisław Młodkowski (1887–1960) – polski historyk archiwista i polityk, senator IV kadencji w II RP w latach 1935–1936, zasłużony działacz harcerski i oświatowy, żołnierz Legionów Polskich, kapitan piechoty Wojska Polskiego.

pochodzenia Karaimów oraz ich pojawienia się na ziemiach polskich w XIV w. Opisana została ich rola w państwie polskim oraz sytuacja prawna do czasów odzyskania przez Polskę niepodległości. Senacka Komisja Prawnicza nie miała uwag co do treści ustawy. Zgłoszono jedynie kilka poprawek⁵⁷, które miały głównie charakter redakcyjny⁵⁸.

Pod głosowanie poddano poprawki komisji wymienione w druku senackim nr 23. Po ich uchwaleniu przyjęto również sam projekt ustawy. Następnie projekt trafił ponownie do sejmowej Komisji Oświatowej, która rozważyła zmiany wprowadzone przez Senat na posiedzeniu w dniu 13 marca 1936 r.⁵⁹ Na 21 posiedzeniu Sejmu w dniu 17 marca 1936 r. Jakub Hoffman przedstawił sprawozdanie Komisji Oświatowej o zmianach wprowadzonych przez Senat do uchwalonego przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 r. projektu ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

Następnie przystąpiono do głosowania. W pierwszej kolejności głosowaniu poddano zmiany wprowadzone przez Senat i zaakceptowane przez Komisję Oświatową. Poprawki te zostały przez Sejm przyjęte. Natomiast zmiany Senatu, co do których Komisja Oświatowa wypowiedziała się negatywnie, zostały przez Sejm odrzucone większością 3/5 głosów⁶⁰.

Ostatecznie projekt ustawy karaimskiej po dokonanych przez parlament zmianach wszedł w życie z dniem ogłoszenia, tj. 24 kwietnia 1936 r. jako ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej⁶¹.

Warto zaznaczyć, że ustawa karaimska pod względem konstrukcji prawnej i ogólnych założeń zbliżona jest do ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku

⁵⁷ W art. 1 zastąpiono wyraz „posiadający” wyrazem „posiada”, a zamiast spójnika „i” postawiono przecinek, w art. 8 w rocie przysięgi wyrazy: „Dziesięcioro Przykazaniami” zastępuje się wyrazami: „Dziesięciorgiem Przykazań”, w art. 9 wyraz UĤu-Hazzan zastąpiono wyrazami: „Hazzan, któremu Hachan nadał godność UĤu-Hazzana”, w art. 14 również jest poprawka, zmieniająca słowa: „Dziesięcioro Przykazaniami” na „Dziesięciorgiem Przykazań”, w art. 15 skreślono wyraz „terytorjalnie” w zwrocie „terytorjalnie właściwy wojewoda”, następnie skreślono słowo „odpowiednich” w zwrocie „wydania odpowiednich zarządzeń”, w art. 18 wyrazy „czynów karalnych, pochodzących” zastąpiono wyrazami „czynu karalnego, pochodzącego”, w art. 24, 31 i 32 skreślono wyraz „powszechnie” w zwrocie: „powszechnie obowiązujące”, w art. 28 wyrazy „właściwego wojewody” zastąpiono wyrazami „wojewody wileńskiego”, zaproponowano zmianę porządku artykułów: art. 9 przeniesiono na miejsce art. 5 i wskutek tego art. 5, 6, 7 i 8 zmieniły swoją numerację na art. 6, 7, 8 i 9.

⁵⁸ *Sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia Senatu w dniu 6 marca 1936 r.*, s. 8–10, Biblioteka Sejmo-wa https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKKI55KK8GJ7N75ES4YCI3MU-07625?func=direct&doc_number=000022963 [dostęp 02.09.2015].

⁵⁹ *Sprawozdanie Komisji Oświatowej o zmianach wprowadzonych przez Senat do uchwalonego przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 r. projektu ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Druk Senatu nr 97 z 1936 r.; Komisja Oświatowa przyjęła zmiany senackiej Komisji Prawniczej dotyczące art. 8, 9, 14, 15 (wiersz 4), 18, 28 oraz zmiany kolejności artykułów związane z przeniesieniem art. 9 jako art. 5.

⁶⁰ *Sprawozdanie stenograficzne z 21 posiedzenia Sejmu w dniu 17 marca 1936 r.*, 45–46, Biblioteka Sejmo-wa https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKKI55KK8GJ7N75ES4YCI3MU-08498?func=direct&doc_number=000021897 [dostęp 02.09.2015].

⁶¹ Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241.

Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej⁶². Obydwie ustawy równocześnie trafiły do Sejmu oraz zostały uchwalone i ogłoszone tego samego dnia⁶³.

Celem niniejszej pracy nie jest szczegółowa analiza samej treści ustawy, niemniej jednak warto zwrócić uwagę na kilka najważniejszych kwestii. Ustawa karańska zawiera 35 artykułów. Artykuł 1 stwierdza samodzielność i niezależność związku od jakichkolwiek władz duchownych i świeckich, nie wspominając jednak nic o relacjach ze związkami karańskimi zagranicznymi⁶⁴. Zgodnie z art. 2 ustawy⁶⁵ Karański Związek Religijny zaliczony został do związków religijnych prawnie uznanych w myśl art. 115 Konstytucji marcowej⁶⁶. Podkreślona została łączność pomiędzy ustawą a statutem regulującym życie wewnętrzne związku⁶⁷.

Kwestia osobowości prawnej⁶⁸ uregulowana została w art. 28, który przyznawał Karańskiemu Związkowi Religijnemu osobowość prawną zarówno w rozumieniu prawa publicznego, jak i prywatnego, dając możliwość nabywania, zbywania, obciążania, zarządzania i rozporządzania swoim majątkiem ruchomym i nieruchomym dla swych celów wyznaniowych i dobroczynnych. Osobowości prywatnoprawnej nie posiadały natomiast poszczególne karańskie gminy wyznaniowe. W związku z tym majątek położony w obrębie danej karańskiej gminy wyznaniowej oraz kienesy i cmentarze nie były własnością gminy, lecz związku jako całości. Zarząd gminy zarządzać miał tym majątkiem jedynie z ramienia i pod nadzorem hazzana⁶⁹. Gminy wyznaniowe były tworzone w drodze zarządzenia hachana za uprzednią zgodą Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Celem gmin wyznaniowych było spełnianie zadań określonych przez Karański Związek Religijny. Głównym zadaniem danej gminy miało być zaspokajanie

⁶² Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240.

⁶³ Co do analizy samej ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz porównanie jej z ustawą o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP – zob. bliżej: J. Sawicki, *Studia...*, s. 198–208.

⁶⁴ Jedynie w art. 4 mowa jest o roli hachana jako reprezentanta w relacjach ze związkami karańskimi zagranicznymi, ale tylko w kwestiach religijnych.

⁶⁵ Art. 2 „Karański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej korzysta w swym życiu wewnętrznym z pełnej wolności rządzenia się, w ramach praw obowiązujących, przepisami swego Statutu (Ustawy Wewnętrznej), uznanego przez Państwo w drodze rozporządzenia Rady Ministrów. Statut Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej stanowi wraz z ustawą niniejszą podstawę prawną organizacji tego Związku”.

⁶⁶ Art. 115 ust. 1 „Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem”. Art. 115 ust. 2 „Stosunek Państwa do Kościołów i wyznań będzie ustalony w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnym reprezentacją”.

⁶⁷ Zgodnie z art. 2 ustawy Rada Ministrów wydała rozporządzenie z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r. Nr 72, poz. 518). Statut zawiera 42 paragrafy i stanowi załącznik do rozporządzenia.

⁶⁸ Kwestię osobowości prawnej związków wyznaniowych w II RP szeroko omawia J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 1967, s. 407–459.

⁶⁹ Art. 2 ustawy o stosunkach Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

potrzeb religijnych Karaimów (art. 12 ustawy). O jej ustroju i organizacji stanowiły szczegółowe postanowienia statutu⁷⁰. Gmina wyznaniowa była w ramach Karaimskiego Związku Religijnego odrębną korporacją o samodzielnych i odrębnych prawach i obowiązkach w dziedzinie ustroju. Należy więc uznać karaimską gminę wyznaniową za korporację publicznoprawną, jednak pozbawioną osobowości prawnej w dziedzinie prywatnoprawnej. Oderwanie pojęcia osobowości publicznoprawnej od osobowości prywatnoprawnej w przypadku karaimskiej gminy wyznaniowej było pierwszym takim uregulowaniem w polskim prawodawstwie wyznaniowym⁷¹.

Ustawa karaimska reguluje również ogólne zarysy ustroju wewnętrznego. Zgodnie z art. 3 zwierzchnią władzą Karaimskiego Związku Religijnego jest Hachan Karaimski w Rzeczypospolitej Polskiej⁷². Zastępcą hachana jest Ułłu-Hazzan. Stałym organem doradczym hachana jest Karaimski Zarząd Duchowny, zaś nadzwyczajnym organem doradczym jest Wielki Karaimski Zarząd Duchowny. Z kolei na czele gminy wyznaniowej stoi hazzan, którego zastępcą jest szamasz. Pomocnikami szamaszów są ochuwczowie (art. 5, 11–13).

W ustawie znalazły się również zapisy dotyczące uprawnień władz państwowych w stosunku do Karaimskiego Związku Religijnego. Głównie dotyczyły one zasad wyboru hachana oraz tworzenie i znoszenie karaimskich gmin wyznaniowych przy udziale władz państwowych. Zgodnie z art. 33 wszelkie przepisy i regulaminy wydawane przez władze karaimskie celem realizacji statutu wymagają stwierdzenia właściwego ministra, że nie są one sprzeczne z ustawami państwowymi oraz ustawą i statutem Karaimskiego Związku Religijnego.

W ustawie znalazły miejsce jeszcze m.in. zapisy normujące sprawę sądownictwa duchownego (art. 10), duszpasterstwa wojskowego (art. 19), prowadzenia ksiąg stanu cywilnego (art. 23), nauki religii karaimskiej w szkołach (art. 26)⁷³.

Uroczystego wręczenia Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, w którym została ogłoszona ustawa o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego, dokonał w dniu 26 kwietnia 1936 r. w sali konferencyjnej wileńskiego urzędu wojewódzkiego Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Wojciech Świętosławski⁷⁴. Równocześnie Minister Świętosławski udekorował hachana Szapszała Gwiazdą Orderu

⁷⁰ Dz. U. z 1936 r. Nr 72, poz. 518; cel, struktura, zasady wyboru hazzana, szamaszów, ochuwczów stanowią § 19–25, o zarządzie karaimskiej gminy wyznaniowej § 26–27, natomiast o ogólnym zebraniu członków karaimskiej gminy wyznaniowej § 26–35.

⁷¹ J. Sawicki, *Studia...*, s. 201–203.

⁷² Szczegółowo kompetencje wylicza § 3 ust. 2 Statutu Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

⁷³ Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241.

⁷⁴ Wojciech Świętosławski (1881–1968) – polski chemik i biofizyk, profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Politechniki Warszawskiej (której w latach 1928–1929 był rektorem), senator RP.

Odrodzenia Polski. Wręczenie poprzedziło przemówienie ministra, który podkreślił szczególne więzy łączące Karaimów osiadłych w Polsce z państwowością polską. Wymienił ich zasługi na gruncie dyplomacji z państwami Dalekiego Wschodu. Oprócz tego podkreślił szczególny przywilej przyznany hachanowi w art. 25 ustawy, a mianowicie prawo posiadania godła państwowego na jego pieczęci.

W odpowiedzi na wystąpienie ministra Świętosławskiego hachan Seraja Szapszał przypomniał rolę, jaką spełniali Karaimi w dawnej Polsce w wojskowości oraz rolnictwie. Przywołał przywilej nadany w 1665 r. przez króla Jana Kazimierza za zasługi żołnierskie Karaimów, dotyczący zbudowania kenesy karaimskiej oraz szkoły, co dla wyznań niechrześcijańskich w tamtych czasach wymagało zezwolenia katolickich władz duchownych. Symbolicznie podkreślił w ten sposób nieprzerwany związek Karaimów z państwem polskim również na gruncie prawnych uregulowań. Przemówienie zakończył podziękowaniem za opiekę państwa polskiego nad narodem karaimskim, dziękując równocześnie za wręczone mu odznaczenie⁷⁵.

Kończącym etapem regulującym położenie prawne Karaimskiego Związku Religijnego w II Rzeczypospolitej było rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej wydane na podstawie art. 2 ustawy o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Statut, regulujący życie wewnętrzne Karaimskiego Związku Religijnego, stanowił załącznik do rozporządzenia. Zawierał 42 paragrafy, które wyrażały ścisłą łączność statutu z ustawą⁷⁶.

Zakończenie

W okresie II Rzeczypospolitej Karaimski Związek Religijny był jednym z sześciu związków mniejszości wyznaniowych, których sytuacja prawna została uregulowana. Obok Karaimskiego Związku Religijnego uregulowano sytuację prawną Żydowskiego Związku Religijnego⁷⁷, Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego nieposiadającego hierarchii duchownej⁷⁸, Muzułmańskiego Związku Religijnego⁷⁹, Kościoła Ewangelic-

⁷⁵ *Uroczystość wręczenia odznaczeń najwyższym duchownym: karaimskiemu i muzułmańskiemu, I. Przemówienie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w czasie dekoracji Hachana Karaimskiego, 2. Odpowiedź J. E. Hachana Karaimów na powyższe przemówienie*, „Myśl Karaimska” 1935–1936, T. 11, z. 11, s. 123–125, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=341> [dostęp 15.05.2014].

⁷⁶ Dz. U. z 1936 r. Nr 72, poz. 518.

⁷⁷ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 kwietnia 1928 r. (Dz. U. z 1928 r. Nr 52, poz. 500).

⁷⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. z 1928 r. Nr 38, poz. 363).

⁷⁹ Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z 21 kwietnia 1936 r. (Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240).

ko-Augsburskiego⁸⁰ oraz Kościoła Prawosławnego⁸¹. W stosunku do muzułmanów, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego oraz Kościoła Prawosławnego, tak jak w przypadku karaimów, wydano statuty wewnętrzne⁸². Status prawny Karaimskiego Związku Religijnego w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i III Rzeczypospolitej formalnie określała ustawa z 1936 r., ale praktycznie nie została zrealizowana ze względu na zmiany granic po II wojnie światowej. Władze Karaimskiego Związku Religijnego pozostały poza granicami państwa. W 1947 r. zwołano, zgodnie z ustawą z 1936 r., w Podkowie Leśnej zjazd zwany Wielkim Karaimskim Zarządem Duchownym, który powołał Tymczasowy Duchowny Zarząd Karaimski jako tymczasową naczelną władzę do wyboru hachana. W dniu 18 marca 1973 r. uchwalony został przez Karaimski Zjazd Delegatów Dżymatów statut, będący ustawą wewnętrzną związku. Został on zatwierdzony przez Urząd do Spraw Wyznań 10 maja 1974 r. Statut ten obowiązuje do dnia dzisiejszego. Zgodnie z nim władzę zwierzchnią sprawuje zarząd Karaimskiego Związku Religijnego w RP, z przewodniczącym na czele⁸³.

Bibliografia

Literatura

- Eliade M., *Historia wierzeń i idei religijnych*, Warszawa 2008.
- Gąsiorowski S., *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*, Kraków–Budapeszt 2008.
- Gąsiorowski S., *Karaimi w dawnej Rzeczypospolitej (XVI–XVIII wiek)*, [w:] B. Machul-Telus (red.), *Karaimi*, Warszawa 2012.
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne (geneza i system)*, Warszawa 1922.
- Krasowski K., *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa–Poznań 1988.
- Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008.
- Leszczyński P.A., *Centralna administracja wyznaniowa w II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Warszawa 2006.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.
- Misztal H., *Polskie prawo wyznaniowe*, Lublin 1996.
- Osuchowski J., *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 1967.
- Pilecki S., *Karaimi*, [w:] M. Abkowicz, H. Jankowski (red.) przy współpracy I. Jaroszyńskiej, *Karaimi*, Wrocław 2004.

⁸⁰ Dekret prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 listopada 1936 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r. Nr 88, poz. 613).

⁸¹ Dekret prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 1938 r., Nr 88, poz. 597).

⁸² J. Osuchowski, *Prawo...*s. 226–235.

⁸³ W. Wysoczański, *Prawo...*, s. 400; A. Rykała, *Mniejszość...*, s. 28.

- Pilecki S., *Karańskie życie rodzinne, społeczne i religijne okresu międzywojennego, czas wojny, decyzje o przyjeździe do Polski*, [w:] B. Machul-Telus (red.), *Karaimi* Warszawa 2012.
- Piekarski S., *Wyznania religijne w Polsce*, Warszawa 1927.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.
- Sawicki J., *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937.
- Szyszman S., *Karaimizm. Doktryna i historia*, Wrocław 2005.
- Tyszkiewicz J., *Karaimi litewscy w czasach Witolda i sprawa przywileju datowanego rokiem 1388*, *Studia źródłoznawcze*, T. 36, Warszawa 1997.
- Wysoczański W., Pietrzak M., *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997.

Źródła

- Dekret prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 1938 r. Nr 88, poz. 597).
- Dekret prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 listopada 1936 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r. Nr 88, poz. 613).
- Rządowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Sejmu nr 21 z 1936 r.
- Rozporządzenie ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 5 czerwca 1928 r. (Dz. U. z 1928 r., Nr 52, poz. 500).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. z 1928 r., Nr 38, poz. 363).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r. Nr 72, poz. 518).
- Sprawozdanie Komisji Oświatowej o rządowym projekcie ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Sejmu nr 56 z 1936.
- Sprawozdanie Komisji Oświatowej o zmianach wprowadzonych przez Senat do uchwalonego przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 r. projektu ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Druk Senatu nr 97 z 1936 r.
- Sprawozdanie Komisji Prawniczej o projekcie ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalonym przez Sejm w dniu 7 lutego, Druk Senatu nr 23 z 1936 r.
- Sprawozdanie stenograficzne z 21 posiedzenia Sejmu w dniu 17 marca 1936 r. Biblioteka Sejmowa, https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKKI55KK8GJ7N755ES4YCI3MU-08498?func=direct&doc_number=000021897 [dostęp 02.09.2015].
- Sprawozdanie stenograficzne z 7 posiedzenia Senatu w dniu 6 marca 1936 r. Biblioteka Sejmowa, https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKKI55KK8GJ7N755ES4YCI3MU-07625?func=direct&doc_number=000022963 [dostęp 02.09.2015].
- Sprawozdanie stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej IV Kadencji z 9 posiedzenia w dniu 7 lutego 1936 r. Biblioteka Sejmowa, https://bs.sejm.gov.pl/F/9AEJEI72DYG9BPD7K77D7EQ65JKKI55KK8GJ7N755ES4YCI3MU-07625?func=direct&doc_number=000022963

7D7EQ65JKKI55KK8GJ7N755ES4YCI3MU-05848?func=direct&doc_number=000021885 [dostęp 02.09.2015].

Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z 21 kwietnia 1936 r. (Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240).

Ustawa o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego z dnia 21 kwietnia 1936 r. (Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241).

Ustawa konstytucyjna z dnia 17 marca 1921 r. (Dz. U. R. P. z 1921 r., Nr 44, poz. 267).

Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 277).

Internet

Dzięciołowski S., *Aneks – Z dziejów parlamentaryzmu polskiego. Ustawy o muzułmańskim i karaïmskim związkach wyznaniowych*, Kronika Sejmowa Nr 14 (495)/2001, <http://archive.today/OT15A> [dostęp 16.01.2014].

Kobecki E., *W sprawie stosunku Karaïmów do Rządu, organizacji duchownych, władz karaïmskich oraz wewnętrznego ustroju gmin karaïmskich*, „Myśl Karaïmska” 1924, t. 1, z. 1, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=26> [dostęp 19.05.2014].

Kobecki E., *Z wileńskiego stowarzyszenia Karaïmów*, „Myśl Karaïmska” 1924, t. 1, z. 1, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=38> [dostęp 19.05.2014].

Rykała A., *Mniejszość religijna – mniejszość etniczna – wspólnota kulturowa. Uwagi na temat genezy, aktywności i tożsamości Karaïmów w Polsce*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Geographica Socio-Oeconomica” 2011, nr 11, <http://foliags-o.geo.uni.lodz.pl/fofia11/rykala.pdf> [dostęp 19.04.2015].

Zajączkowski I., *Akty ustawodawcze o Karaïmskim Związku Religijnym w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Myśl Karaïmska” 1937–1938, t. 12, z. 12, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=402> [dostęp 15.05.2014].

Uroczystość wręczenia odznaczeń najwyższym duchownym: karaïmskiemu i muzułmańskiemu, 1. Przemówienie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w czasie dekoracji Hachana Karaïmskiego, 2. Odpowiedź J. E. Hachana Karaïmów na powyższe przemówienie, „Myśl Karaïmska” 1935–1936, t. 11, z. 11, <http://www.jazyszlar.karaimi.org/index.php?m=7&p=26> [dostęp 19.05.2014].